

Γ. Μ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΡΑ ΤΗ ΠΑΝΤΕΙΩ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

(Σελίδες 49 — 72)

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1. Στη γενικώτερη κατηγορία τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν ἀνήκουνε κι' οἱ « κοινωνικῆς » ἐπιστῆμες, ποὺ τὶς ἀπαρτίζουνε ὅλες ἐκεῖνες οἱ σφαῖρες τοῦ ἐπιστητοῦ οἱ ἐπιδεχόμενες τὴν ἔρευνα τοῦ θεωρητικοῦ μὲ μεθόδους κοινωνιολογικῆς. Ἡ κατ' ἐξοχὴν « κοινωνικὴ » ἐπιστῆμη εἶναι ἀναντίρρητα ἡ κοινωνιολογία, καθὼς ὠνομάσθηκε — μὲ τὴ σύζευξη μιᾶς λατινικῆς καὶ μιᾶς ἑλληνικῆς λέξης: socius καὶ λόγος — ἀπ' τὸν ἰδρυτὴ τῆς Αὐγουστο Comte, τὸν ἀρχηγέτη τοῦ γαλλικοῦ θετικισμοῦ¹.

Αὐτὴ εἶναι ποὺ ἔχει πρωταρχικὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας καὶ τῆς μελέτης τῆς τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, τοὺς « σχηματισμοὺς κοινωνικῆς ζωῆς », αὐτοὺς καθαυτοὺς, κι ὅχι σὲ συνάρτηση μὲ συγκεκριμένα κάθε φορὰ προϊόντα τους, καθὼς εἶναι οἱ θεσμοὶ ἢ ἡ γλῶσσα, ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἢ ἡ φιλοσοφικὴ διανόηση, οἱ οἰκονομικῆς κι ἐργασιακῆς σχέσεις ἢ ἡ φιλολογικὴ παραγωγή, τὰ θρησκευόμενα ἢ ἡ κρατικὴ συγκρότηση. Γιὰ ἕναν μεγάλο ὅμως ἀριθμὸ ἐρευνητῶν, ποὺ ἀκόμα δὲν παραδέχονται τὴν κοινωνιολογία σὰν ἑξέχωρη κι αὐτόνομη ἐπιστῆμη — παρ' ὅλο τὸ πέρασμα ἑκατὸν εἴκοσι χρόνων πᾶνω - κάτω ἀπ' τὸν καιρὸ ποὺ ἔκανε τὴν πρώτη τῆς ἐμφάνισή σὰ χωριστὴ «θεωρία» στὴ χορεία τῶν ἄλλων πνευματικῶν ἐπιστημῶν — « κοινωνικῆς » ἐπιστῆμες δὲν εἶναι παρὰ οἱ ἐπιδεχόμενες τὶς μεθόδους τῆς κοινωνιολογικῆς ἔρευνας ἐπιστῆμες, μὲ ἄλλα λόγια ὅλες ἐκεῖνες ποὺ ἡ θεώρησή τους εἶναι ἐφικτὴ ἀπὸ σκοπιὰ κοινωνιολογικὴ: οἱ οἰκονομικῆς καὶ νομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιστῆμες στὸ σύνολό τους, ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία κι' ἡ γραμματολογία, ἡ ἐθνογραφία κι' ἡ ἀνθρωπογεωγραφία, ἡ φιλοσοφία τοῦ κράτους καὶ τῆς ἱστορίας, ἡ κοινωνικὴ ἀνθρωπολογία, ἡ ψυχολογία τῶν μαζῶν, ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία, ἀκόμα κι' ἡ φιλοσοφία τῆς τέχνης κι' ἡ θρησκευσιολογία κι' ἕνα πλῆθος ἄλλοι τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης γνῶσης καὶ ἔρευνας ποὺ εἶναι στὴν οὐσία τους ἐπιστῆμες τοῦ πολιτισμοῦ. Φτάνει νὰ μὴν ἀποβλέπει κανένας στὰ ἀντι-

1. Aug. Comte: Cours de philosophie positive, Παρίσι (1830—1842). Στὰ δύο τελευταῖα βιβλία τῆς ἐξάτομης αὐτῆς σειρᾶς μαθημάτων τοῦ ἐρευνᾶ τις δύο — κατὰ τὴν ἐκδοχὴ του — ἀπόψεις τῶν σχηματισμῶν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, τὴ στατικὴ καὶ τὴ δυναμικὴ, ὑποστηρίζοντας γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τὴ χρησιμοποίησιν τῶν μεθόδων ποὺ προσιδιάζουσι στὶς φυσικῆς ἐπιστῆμες.

κείμενα τῆς ἔρευνάς των σὰν σὲ σύνολα ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν μορφὴν τῶν σχηματισμῶν κοινωνικῆς πραγματικότητος ποὺ εἶχαν σταθεῖ κάθε φορὰ οἱ κοιτίδες τους μέσα στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ. Φτάνει μὲ ἄλλες λέξεις νὰ ἐρευνᾷ κανένας τὶς οικονομικὲς σχέσεις, τοὺς θεσμούς, τὴ γλῶσσα καὶ τὴ φιλολογία καὶ τὴν τέχνη, τὴ συγκρότηση τῶν κρατῶν καὶ τὶς διαμορφωθείσες θρησκείες, τὴν κάθε φορὰ ἔθνικὴ καὶ φυλετικὴ καὶ δημογραφικὴ σύνθεση τῶν πληθυσμῶν, ἀκόμα καὶ τοὺς λαϊκοὺς μύθους καὶ θρύλους, σὲ συνάρτηση πάντα μὲ τοὺς σχηματισμοὺς κοινωνικῆς πραγματικότητος, μέσα στοὺς ὁποίους εἶχανε ὅλα αὐτὰ ἐκδηλωθεῖ. Ν' ἀποβλέπει δηλαδή σ' αὐτὰ σὰν σὲ «προϊόντα» ὁμαδικῆς προπαντὸς ζωῆς, σὰν σὲ προβολὴ κοινωνικοῦ βίου ὀρισμένης κάθε φορὰ μορφῆς καὶ νὰ ἐρευνᾷ ἂν κατ' ἀρχὴν καὶ σὲ ποιοῦ μέτρο ὅλη ἐκείνη ἡ ποικιλόμορφη προβολὴ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον κι' ἡ μετουσίωσή της σὲ χίλιων λογίων θαυμαστὰ ἐπιτεύγματα ἀντικειμενικοῦ πνεύματος εἶχε ὑποστεί τὴν ἐπίδραση τῶν συγκεκριμένων μορφῶν κοινωνικῆς συμβίωσης (ὁμάδων, κοινωνικῶν ὁργανώσεων, σωματικῶν ἢ οἰκογενειακῶν ἢ ἰδεολογικῶν ἐνώσεων, κοινωνικῶν τάξεων καὶ χίλιων - δυὸ ἄλλων μορφῶν συλλογικῆς ζωῆς), μέσα στὶς ὁποῖες εἶχαν δεῖ τὸ φῶς ὅλα κεῖνα τὰ ἔργα πολιτισμοῦ, κι' ἀκόμα τὴν ἐπίδραση τῆς ἐξέλιξης καὶ γενικὰ τῆς πορείας τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν τοῦ ὁμαδικοῦ βίου μέσα στὴν κοινωνικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ, κάθε μορφὴ τοῦ ἱστορικὰ πραγματοποιημένου πνευματικοῦ καὶ τεχνικοοικονομικοῦ πολιτισμοῦ πάνω σὲ τούτῃ τῇ σφαῖρᾳ δὲν εἶναι παρὰ «κοινωνικὸ φαινόμενο», προῖον κοινωνικοῦ βίου. Κι' ἡ ἀποστολὴ τοῦ κοινωνιολόγου δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ νὰ ἐρευνᾷ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος σ' ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους πολιτιστικὰ πεδία, στοὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ γενικὰ, σὲ συνάρτηση πάντα μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον—εἴτε μέσα στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ εἴτε μέσα στὴ σύγχρονη ἐποχὴ—σὲ συνάρτηση μὲ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, ποὺ στὰ πλαίσιά του ἐμφανίζονται κάθε φορὰ οἱ πολιτιστικὲς αὐτὲς κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψὲ τῆς ἐπιμελημένης μεταχείρισης τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου, ὅχι μονάχα οἱ ὑπέρμαχοι τῆς κοινωνιολογίας σὰν χωριστῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρνητές της—φτάνει νᾶνε ἐμποτισμένοι μὲ τὴν πίστη γιὰ τὴν παραπάνω μνημονεύμενη ἐξάρτηση τῶν μορφῶν κάθε ἔργου πολιτισμοῦ ἀπ' τὰ κοινωνικά του πλαίσια—παραδέχονται σὰν «κοινωνικὲς» ἐπιστῆμες ἓνα πολὺ μεγάλο μέρος τῶν πνευματικῶν γενικώτερα ἐπιστημῶν, καὶ πῶς συγκεκριμένα ὅλες ἐκεῖνες ποὺ ἔχουνε ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς τους τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ, στὸ σύνολό του, τὸ βγαλμένο ἀπ' τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἔτσι νὰ ποῦμε, ἡ θεωρία τοῦ κράτους, ἡ πολιτειολογία, εἶναι κι' αὐτὴ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, γιὰ ὅσους δέχονται τὴν πρωταρχικὴ ἐπίδραση τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος στὴν ἐγκαθίδρυση καὶ στὴν ὀρισμένη κάθε ἐποχὴ διά-

πλαση τῶν θεσμῶν πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ ἴδιο, ἡ κοινωνικὴ οἰκονομικὴ, ἡ ἄλλοτινὴ πολιτικὴ οἰκονομία, δὲν εἶναι παρὰ κοινωνικὴ γενικώτερα ἐπιστήμη—παράλληλα μὲ τὴν εἰδικώτερη ὑφὴ της σὰν οἰκονομικῆς ἀναντίρρητα ἐπιστήμης—γιὰ ὅσους δέχονται ὅτι στίς συναλλακτικὰς, ἐργασιακὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐν γένει ἀνθρώπινες σχέσεις μιᾶς οἰασθῆποτε ἐποχῆς, ἔχουνε—σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο τῆς διαμόρφωσής τους, τίς ἐξελίξεις τους καὶ τὴν ἱστορικὴ τους πορεία—ἔχουνε ἐπιθέσει ἐκδηλῇ τῇ σφραγίδα τους οἱ μορφές τῶν σχηματισμῶν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος τῆς ὠρισμένης ἐκείνης ἐποχῆς, καθὼς καὶ τῶν ἐποχῶν ποὺ εἵχανε προηγηθῇ.

Στὴν ἀνὰ χεῖρας συλλογὴ τοῦ G. Picon (*) ἡ ἐξεικόνισις τῶν συγχρόνων—τῶν τελευταίων δηλαδὴ δεκαετηρίδων—πνευματικῶν ρευμάτων στίς κοινωνικὰς ἐπιστῆμες καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιλογὴ τῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Gaston Bouthoul γίνεται μὲ βάση τὴν ἴδια τὴν κοινωνιολογία, ἢ ἐξαιρέσει κανένας τίς τελευταῖες ἰδίως σελίδες, ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀφιερωμένες σὲ θέματα πολιτικῆς οἰκονομίας. Καὶ σωστά, γιατί ἡ κοινωνιολογία εἶναι, καθὼς εἶπα—μετὴν ἀρχή, ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη, γιὰ ὅσους δέχονται τὴν αὐτὴν ὑπαρξὴ της. Ἡ παρακολούθησις ὅμως καὶ ἡ κατανόησις τῶν συγχρόνων πάνω στὴν κοινωνιολογία ἰδεῶν, ποὺ ἀπεικονίζονται στὴ συλλογὴ τούτη, καὶ τῶν νεωτέρων κειμένων ποὺ παρατίθενται ἐδῶ αὐτούσια, θάταν πολὺ δύσκολη χωρὶς νὰ ἔχει πρωτῆτερα δοθεῖ μιὰ γενικώτερη συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, καὶ πρὸ παντὸς τῆς «εἰδικώτατης» ἀνάμεσα σ' αὐτές, τῆς κοινωνιολογίας, καὶ ἰδίως σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοιά τους, τὰ ἀντικείμενα τῆς μελέτης τους, τίς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦνε, τίς σχέσεις ποὺ ἔχουνε μεταξὺ τους, τίς εὐρύτερες ἐπιδιώξεις τους, καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν τους. Ἡ συλλογὴ τούτη ἀρχίζει ἀπ' τοὺς γάλλους θεωρητικούς τοῦ κλάδου G. Tarde καὶ E. Durkheim, στοὺς ὁποίους ἀφιερώνει μὲ τρόπο εἰσαγωγικὸ ἐλάχιστες σελίδες. Πρὶν ὅμως ἀπ' τοὺς δύο αὐτοὺς γάλλους στοχαστές, ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα εἶχε χαράξει ἀρκετὰ σημαντικὴ πορεία—ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλα δεκαετίες τοῦ 19ου—μὲ τὰ κορυφαῖα ὀνόματα τῶν ἰδρυτῶν της, στὴ Γαλλία (τοῦ Aug. Comte), στὴν Ἀγγλία (τοῦ Herbert Spencer) καὶ στὴ Γερμανία (τοῦ Lorenz v. Stein).

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ «ἐπιστῆμες τῆς κοινωνίας» καὶ ἡ εἰδικώτατη ἀνάμεσα σ' αὐτές, ἡ κοινωνιολογία, ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται σὰν κλάδοι χωριστῆς θεωρίας ὅταν τὰ ἀντικείμενα τῆς ἔρευνάς τους, οἱ σχηματισμοὶ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ ὁ κοινωνικὸς δυναμισμὸς ποὺ ἐμπεριέχουν, ἐκδηλώθησαν μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν εὐρωπαϊκῶν, τὸν καιρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ ὕστερότερα, ὅχι πιά μὲ τὴ στατικὴ τους μορφή, ἀλλὰ

(*) Ἡ μελέτη αὕτη εἶχε ἀποτελέσει τὸν πρόλογο τοῦ β' τόμου τῆς ἑλλην. ἐκδόσεως (1958) τοῦ «Πανοράματος τῶν συγχρόνων ἰδεῶν» τοῦ G. Picon (Μέρος ἕκτο: Οἱ κοινωνικὰς ἐπιστῆμες).

μετατρέποντας ξαφνικά τις βραδεῖες άλλοτινὰ ἐξελίζεις τους σὲ ραγδαῖες ἀνατροπές καὶ μαρτυρώντας ἔτσι μὲ ἀδросύνη τὴ δύναμη ποὺ περικλείουνε καὶ τὴ βαρύνουσα σημασία τους μέσα στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Εὐρώπης. Τότε ἔγινε ὁλοφάνερο πὼς παράπλευρα στὶς παλαιότερα γνωστὲς καὶ χειροπιαστὲς πραγματικότητες τῆς κρατικῆς ὀργάνωσης, τῶν πολιτευμάτων, τῶν θεσμῶν κλπ., ποὺ μελετοῦσανε κι' ἐρμηνεύανε οἱ ἐπιστῆμες ποὺ εἶχανε προηγηθεῖ—οἱ νομικὲς ἐπιστῆμες, ἡ θεωρία τοῦ κράτους, ἡ ἱστορία τῶν πολιτευμάτων, ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία κλπ. — ὑπάρχουνε καὶ πραγματικότητες περισσότερο ἀστάθμητες μὰ πολὺ ὑπολογίσιμες, ὁλότελα ἄγραφες, διαμορφούμενες ἀπομόναχες τους καὶ χωρὶς ὁ νομοθέτης νὰ τις ἔχει προβλέψει καὶ νὰ τις ἔχει ὀρίσει, πραγματικότητες ποὺ δὲν εἶχανε ὡς τὰ τώρα κινήσει τὴν προσοχὴ τοῦ θεωρητικοῦ, μὰ ποὺ περικλείουνε ἰσχυρὲς δικές τους δυνάμεις: οἱ κοινωνικὲς πραγματικότητες.

Ἐμφανίζονται μὲ τὴ μορφή κοινωνικῶν ομάδων, χωρὶς βούληση νομικὰ ἀναγνωρισμένη, ἀλλὰ μὲ ἄγραφες δικές τους βουλευτικὲς κλίσεις, μὲ χωριστὲς ἐπιδιώξεις, μὲ κοινὰ συμφέροντα καὶ μὲ κοινούς σκοπούς, ποὺ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ διαπλάσσεται σιγὰ - σιγὰ δική τους χωριστὴ ὁμαδικὴ αὐτοσυνείδηση κι' ἀναπτύσσεται κοινὴ πίστη καὶ ἰδεολογία κι' ὁρμὴ γιὰ δράση. Οἱ ομάδες αὐτές, στὸ στίβο τῆς κοινωνικῆς, τῆς πνευματικῆς, τῆς οἰκονομικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς ζωῆς, ἀνταγωνίζονται ἄλλα κοινωνικὰ σύνολα, ποὺ διαθέτουνε καὶ κεῖνα δικὸν τους αἶσθημα ἀλληλεγγύης ἀνάμεσα στὰ μέλη τους, δικές τους οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς ἐπιδιώξεις καὶ γενικὰ δικό τους συλλογικὸ δυναμισμό, ποὺ εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς συντονισμένης δράσης τῶν κοινωνικῶν ομάδων καὶ τῶν ἀτόμων τῆς ἡγεσίας τους. Κάθε μιὰ ἀπ' τὶς ἀντίμαχες αὐτὲς κοινωνικὲς ομάδες—ποὺ χίλιες - δυὸ συνθῆκες κοινωνικῆς ζωῆς τὶς χωρίζουν μεταξύ τους—κατέχει δύναμη ἐξαναγκασμοῦ πάνω στὶς ἀτομικὲς βουλήσεις, χωρὶς κανένας θεσμὸς νὰ τῆς ἔχει δώσει μιὰ τέτοια ἐξουσία.¹ Ἀκόμα καὶ κείνους ποὺ χειρίζονται τὴν καθαυτὸ πολιτικὴ ἐξουσία μπορεῖ νὰ ἐπηρεάζει, ἂν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρή.

Ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη ἐξυψώθηκε, ἀρχινώντας ἀπ' τὸν γνωστὸ ἐπαναστατικὸ τρόπο στὴ Γαλλία στὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα, δείχνοντας ὁλοφάνερα μιὰ καινούργια εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ἔγινε καὶ γιὰ τοὺς διανοητὲς φανερό πὼς οἱ γνωστὲς ὡς τὰ τότε ἐπιστῆμες δὲν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ μελετοῦνε καὶ νὰ ἐρμηνεύουνε ὠρισμένες ἄγραφες λειτουργίες τῶν κοινωνικῶν ομάδων μὲ τὶς ἀπρόβλεπτες ἐξελίζεις τους καὶ τὶς ἐνδεχόμενες ριζικὲς ἀναταραχὲς τους στὴ διάταξη τῶν σχηματισμῶν κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ Saint - Simon πρῶτος στοχάστηκε² πάνω σ' αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ φαινό-

2. Saint-Simon: L'industrie, τόμ. 4, 1817-1819. Τοῦ αὐτοῦ, Nouveau Christianisme, 1823 κλπ.

ἐμπειρικῆς ἀποκλειστικᾷ γνώσης, προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόσει στὴν καινούργια ἐπιστήμη τοὺς τρόπους τῆς ἔρευνας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κι' ἀναζητᾷ, σύμφωνα μὲ τὶς μεθόδους αὐτές, τοὺς νόμους ποὺ πρέπει νὰ διέπουν τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, τὴ λειτουργία τῶν φαινομένων αὐτῶν καὶ τὴν πορεία τους μέσα στὴν ἱστορία.

Ἡ σχέψη του εἶναι φανερὰ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ὅλη του φιλοσοφία κι' ἀπ' τὴν ὑπερβολικὴ τοῦ καιροῦ του πίστη στὴν παντοδυναμία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ στὸ ἀλάθητο τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ περνᾷ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Comte, ἀπὸ τρία στάδια: Στὸ πρῶτο τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι ποτισμένο ἀπὸ πίστη στὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις (θεολογικὴ φάση), στὸ δεύτερο τείνει ὁ ἄνθρωπος στὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ (μεταφυσικὴ φάση) καὶ στὸ τρίτο τρέπεται στὴ (φυσικὴ) ἐπιστήμη καὶ στὴ θετικὴ ἔρευνα (στάδιο τῆς ἐπιστημοκρατίας). Στὸ τελευταῖο αὐτὸ στάδιο πρέπει, εἶπε, ν' ἀρχίσῃ νὰ μπαίνει καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (θετικὴ κοινωνιολογία, «κοινωνικὴ φυσικὴ», «φυσικὴ ἐπιστήμη τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος»).

Ὅπαδους ἀπόκτησε ὁ Comte πιότερο ἔξω ἀπ' τὴ Γαλλία, ἰδίως στὴ Γερμανία, στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Ἰταλία⁴. Οἱ μεταγενέστεροί του στὴ Γαλλία⁵ ξεμάκρυναν οἱ περισσότεροι ἀπ' τὶς ἀπόψεις του. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Tarde πιστεῖ πὼς ἡ οὐσία τοῦ κοινωνικοῦ βίου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ πνευματικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἀντικρούοντας τόσο τὸν Comte ὅσο καὶ τὸν Spencer, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν πρέπει ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη ν' ἀσχολεῖται οὔτε μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσης οὔτε μὲ ἀνυπαρκτοὺς ὑπερατομικοὺς δῆθεν κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς — ὑπεροργανισμοὺς ἰδιαίτερης ὕψους καὶ νομοτέλειας — ἀλλὰ πὼς ἔχει μονάχα χρέος νὰ μελετᾷ τὶς ψυχολογικὲς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους σχέσεις. Θεμελιώνει ἔτσι ὁ Tarde τὴν ἔρευνά του πρὸ παντὸς στὴν ψυχολογία καὶ γενικώτερα χρησιμοποιεῖ στ' ἀντικείμενα τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ψυχολογικὰς μεθόδους ἔρευνας καὶ τρόπους σκέψης. Ἀκόμα κι' ἔννοιες ψυχολογικὰς κι' ἀντίστοιχους «τεχνικοὺς» ὅρους μεταχειρίζεται συστηματικᾷ (ψυχολογικὴ κοινωνιολογία). Ὁ ἀντίθετός του Durkheim, ἀποκρούοντας κάθε ψυχολογικὴ ἔρευνα, βάζει ὡς βάση τῆς κοινωνικῆς ἔρευνας τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ κι' εἰδικώτερα πιστεῖ

4. Vilfredo Pareto: Trattato di sociologia.

5. Le Bon: La psychologie des foules, 1895, G. Tarde, Les lois de l'imitation, 1895, T o Ὡ α ὕ τ o Ὡ, Les lois sociales, 1899 καὶ La théorie organique des sociétés (Annales de l' institut international de sociologie), 1898. Emile Durkheim, Les règles de la méthode sociologique 1895, T o Ὡ α ὕ τ o Ὡ, De la division du travail social, 1901 καὶ Jugements de valeur et jugements de réalité, 1911. Γιὰ τὴ σύγχρονη δὴ τῶν κοινωνιολογικῶν ἐρευνῶν στὴ Γαλλία πρβλ. τὸ βιβλίο τοῦ Armand Cu-villier: Où va la sociologie française? Παρίσι, 1953.

πώς κάθε πολιτιστική εξέλιξη, κάθε τάση προόδου στη κοινωνική του ανθρώπου ιστορία, έχει πρωταρχική της αιτία τον καταμερισμό τῶν ἔργων.

Στὴν Ἀγγλία ὁ Herbert Spencer⁶ εἶχε στὸ μεταξὺ δημοσιεύσει τὰ ἔργα του, ἀπροκάλυπτα ἐπηρεασμένος ἀπ' τὴ θεωρία τοῦ Δαρβίνου γιὰ τὴν εξέλιξη τῶν «εἰδῶν», ποὺ ἦταν τότε τοῦ συρμοῦ, κι' ἀπ' τὶς ἄλλες κατακτήσεις τῆς βιολογικῆς ἐπιστῆμης τῆς ἐποχῆς του. Εἰν' ἀλήθεια πὼς δὲν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι ἓνας καθαυτὸ ζωντανὸς ὁργανισμὸς, ἀλλὰ τὴν θεωρεῖ σὰν ἓνα εἶδος ὑπεροργανισμοῦ, ποὺ διέπεται ἀπ' τοὺς βιολογικοὺς τῆς εξέλιξης νόμους καὶ ποὺ ἐμφανίζει κι' αὐτὸς, σὰν κάθε ζωντανὴ ὑπαρξη, τὴν τάση νὰ πορεύεται ἀπὸ ἀπλούστερες σὲ συνθετώτερες μορφές.

Στὴ ζωὴ αὐτὴ τῶν κοινωνιῶν ἡ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς προσαρμογῆς συντελεῖ κατὰ τὸν Spencer στὴν ἐπικράτηση τῶν ἰσχυρότερων στοιχείων στοὺς κοινωνικοὺς ὁργανισμοὺς κι' ἀσφαλίζει τὴν ἀκμαιοτήτα τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Βασικὸς νόμος κοινωνικῆς δυναμικῆς εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ ἄγγλου φιλοσόφου, ὁ ἀδήριτος νόμος τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς βιολογικῆς ἐπιβολῆς, τῆς ἐπικράτησης τοῦ δυνατότερου. Σ' ἐναντίον τέτοιον ἀγῶνα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καταπνίγονται οἱ κοινωνικοὶ ἐκεῖνοι σχηματισμοὶ ποὺ ἔχουν τὴ μικρότερη δύναμη καὶ τὴ λιγώτερη ἀντοχὴ κι' ἐπιζοῦνε οἱ ἰσχυρότεροι.

Γύρω στὴ θεωρία τοῦ Spencer σχηματίστηκε ὁλόκληρη σχολή, ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν βόρεια Ἀμερικὴ⁷, ἀλλ' ἀκόμα καὶ στὴ Γαλλία⁸ καὶ στὴ Γερμανία⁹ καὶ στὴν Αὐστρία¹⁰.

Οἱ ὀνομαστότεροι μάλιστα ἀπ' τοὺς ὁπαδοὺς τράβηξαν μπροστὰ περισσότερο θαρραλέα ἀπ' τὸν ἀρχηγό, στὴν ἀποψή τους γιὰ τὴ βιολογικὴ ὑφὴ τῶν κοινωνικῶν ὁργανισμῶν, θεωρώντας τὶς κοινωνίες σὰν ζωντανούς ὁργανισμούς, σχεδὸν σὰν καθαυτὸ βιολογικὰ «εἶδη» (βιολογικὴ κοινωνιολογία).

Στὴ Γερμανία — τὰ ἴδια περίπου χρόνια ποὺ γινόνταν ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ μὲ

6. Spencer: The study of sociology (Λονδ.) 1873, Principles of sociology, 3 τόμοι (Λονδ.) 1876-1896 κλπ.

7. Lester F. Ward: Dynamic sociology, 1883, Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Pure sociology, 1903, καὶ Applied sociology, 1908. Κι' ἓνα πληθὸς ἄλλοι μεταγενέστεροι.

8. R é n é W o r m s: Organisme et société, Παρίσι, 1896, Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Principes biologiques de l' évolution sociale, 1910 κλπ.

9. P.v. Lilienfeld: Gedanken über die Sozialwissenschaft der Zukunft, 1873, A. Sch ä f f l e, Bau und Leben der sozialen Körper, Τυβίγγη, τόμοι 4, 1875-1878.

10. G. R a t z e n h o f e r: Die soziologische Erkenntnis, 1898. Λουδοβ. Gumplowicz, Grundriss der Soziologie, Βιέννη, 1885, Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Der Rassenkampf, 1883. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Gumplowicz ἐδίδαξε μὲ τὰ βιβλία του στὴ Γερμανία καὶ στὴν Αὐστρία-ἀντίθετα μὲ τὸν Karl Marx ποὺ πιστεύει πὼς καθορίζει τὴν πορεία τῆς ἱστορίας ἡ πάλη τῶν κοινωνικῶν τάξεων — ὅτι οἱ φυλετικοὶ ἀνταγωνισμοὶ κινοῦν τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος.

φυλλάδια καὶ ἄρθρα καὶ βιβλία τὸ κήρυγμα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου τοῦ Karl Marx — ἡ κοινωνικὴ ἐπιστῆμη εἶχε πάρει φιλοσοφικὴ καὶ ἰδεοκρατικὴ μορφή μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Lorenz v. Stein¹¹, ποὺ πρῶτος ἔμπασε τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευνα στὸ γερμανόφωνο χῶρο. Σὲ λανθάνουσα κατάστασις ἡ κοινωνιολογικὴ σκέψις βρισκόταν στὴ Γερμανία μέσα στὴ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος, τοῦ Hegel, καὶ πρὸ συγκεκριμένα μέσα στὴ θεωρία τοῦ κράτους καὶ στὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ στὴ φιλοσοφία τοῦ δικαίου τῆς ἐγγελιανῆς σχολῆς. Ὁ ἰδεαλιστὴς v. Stein τὴν ὕψωσε σὲ αὐτόνομη ἐπιστῆμη, μετὰ κεντρικὰς σκέψεις ἐντελῶς ἀντίθετες ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν φυσιοκρατῶν, τοῦ Saint-Simon, τοῦ θετικιστῆ Comte καὶ τῆς βιολογικῆς ἀντίληψης τοῦ Spencer. Πιστεύει ὁ v. Stein πὺς οἱ σχηματισμοὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὀφείλονται ὄχι τόσο σὲ βιοτικὰς καὶ γενικώτερα σὲ ὕλικὰς ἀνάγκας, ὅσο ἰδίως σὲ ροπὰς ψυχοπνευματικὰς, ποὺ πηγάζουν ἀπ' τὸν ἑσωτερικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ μιὰ λέξιν σὲ δίψαν τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀπεριόριστη, λέει, πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποστολὴ πάνω σὲ τούτῃ τὴ σφαῖραν ἔρχεται σὲ σύγκρουσιν μετὰ τὴ στενὴ καὶ πεπερασμένη φυσικὴ τοῦ ὑπόστασις, μετὰ τὴ στυγνὴ καὶ ἀμείλικτη βιολογικὴ τοῦ ἀτόμου μοῖρα. Ἀπ' τὴν ἀντίθεσιν αὕτη βγαίνει ἡ τάσις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς γιὰ τὴν ὑπαρξιν ὠργανωμένων μορφῶν κοινωνικῆς ζωῆς. Διψᾷ ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπερνικήσῃ τοὺς φραγμοὺς τῆς μοίρας καὶ τῆς φύσεως, ἀποκτώντας διάρκειαν μετὰ τὸ μέσον τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν σχηματισμῶν.

Σχετικὰ μετὰ τὴ μετουσίωσιν τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν σὲ θεσμοὺς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὑποστηρίζει ὁ v. Stein, ὅτι καὶ αὐτὸ γίνεται μετὰ σκοπὸν νὰ ἐξυψώσῃ ἡ πολιτεία τὸ ἐπίπεδον τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ στὴ χώρα. Κατὰ τὸν ἱδρυτὴ τῆς γερμανικῆς κοινωνιολογίας, τὸ κράτος δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ μετὰ νομικὰ μέσα ὠργανωμένη κυριαρχία ὀρισμένων κοινωνικῶν τάξεων, ποὺ μπόρεσαν σὲ ὀρισμένη καμπὴ τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ νὰ ἐπικρατήσουν ἀπέναντι ἄλλων τάξεων καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν σ' αὐτές. Πήραν ἔτσι στὰ χέρια τοὺς τὴ λειτουργία τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. Τὴν πολιτικὴν ὁμῶς ἐξουσίαν, ποὺ χάριν τῇ ἐπιβολῇ αὕτη ἔχουνε τώρα ἀποκτήσει, τὴ διαθέτουνε — καὶ πρέπει νὰ τὴ διαθέτουνε — ὄχι γιὰ νὰ ὑποδουλώσουν οἰκονομικὰ τίς ἐξαρτημένες ἀπ' αὐτὰς τάξεις, ἀλλὰ πρὸ παντὸς — καὶ παράλληλα μετὰ τὴν καλλιτέρεψιν τῆς δικῆς τους ζωῆς καὶ γενικώτερα τὴ στερέωσιν τῆς δικῆς τους πλεονεκτικῆς κοινωνικῆς τοποθέτησιν — πρὸ παντὸς γιὰ νὰ ἐξυψώσουνε μέσα στὴ χώρα τὴ στάθμην τοῦ πολιτισμοῦ. Αὕτη τὴν ὑπαρξιν, αὕτη τὴν ὀλοφάνερην πραγματικότητά τῶν κοινωνικῶν μορφολογικῶν σχηματισμῶν δὲν μπορεῖ, γράφει ὁ v. Stein, νὰ τὴν ἀγνοήσῃ ὁ θεωρητικὸς. Ὑπάρχουνε τοῦτοι, ἀνεξάρτητα ἀπ' τοὺς κρατικούς θεσμοὺς καὶ ἀπ' τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τῶν πολιτευμάτων καὶ ἀπ' τὰ

11. Lorenz v. Stein: Die Gesellschaftslehre, 1856.

προβλήματα της θεωρίας του κράτους που οι θεσμοί της πολιτείας γεννοῦνε. Ὑπάρχουνε κι' ἔχουνε τὰ δικὰ τους χωριστὰ προβλήματα, γιατί' εἶναι χωριστὴ ἡ δική τους πραγματικότητα κι' ἡ δική τους ἱστορικὴ πορεία. Καὶ μάλιστα ἀληθινὴ φιλοσοφία τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἱστορίας εἶναι κατὰ τὸν γερμανὸ φιλόσοφο ἀνέφικτὴ δίχως τὴν κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Γιατὶ παράλληλα μὲ τὴ διάκριση σ' ἐξουσιαστές κι' ἐξουσιαζόμενους ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὑπάρχει κι' ἡ διάκριση, ἀνάμεσα σὲ κατέχοντες τὰ κοινωνικά κι' οἰκονομικά πρωτεῖα καὶ σὲ ἐξαρτημένους ἀπ' αὐτοὺς ἀπὸ ἄποψη ἐργασιακῆς σχέσης κι' ἀπὸ κοινωνικὴ κι' οἰκονομικὴ πλευρά. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει, λέει ὁ v. Stein, νὰ ἀναχθεῖ ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος σὲ ξεχωριστὴ αὐτόνομη ἐπιστήμη: γιὰ νὰ μελετήσῃ τὶς κοινωνικὲς αὐτὲς μορφές, γιὰ νὰ προσπαθῇ νὰ τὶς ἐρμηνεύσῃ, γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ ἐπιστημονικά τὴν ὑπόστασή τους, τὴ διαμόρφωσή τους, τοὺς σκοποὺς πού ἐπιδιώκουνε, τὶς δυνάμεις πού ἐπιδρῶνε σ' αὐτὲς καὶ πού κατευθύνουνε τὶς ἐξελίξεις τους.

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους γερμανοὺς θεωρητικοὺς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος εἶναι κι' ὁ F. Tönnies¹². Ἰδεοκράτης κι' αὐτός, χρησιμοποιοῦ πιδ συγκεκριμένα στὸ ἔργο του μεθόδους πρὸ παντὸς ψυχολογικῆς, καθὼς λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Tarde καὶ Le Bon στὴ Γαλλία καὶ πολὺ ὕστερότερα ἀρκετοὶ ἀμερικανοί¹³. Ὡς βάση τῆς ἐρευνᾶς του τοποθετεῖ ὁ Tönnies τὴ διαστολὴ ἀναμεταξὺ «κοινότητος» («Gemeinschaft») καὶ «κοινωνίας» («Gesellschaft») κι' ὑποστηρίζει πὼς καὶ τῶν δυοῶν ἡ ὑπαρξὴ πηγάζει ἀπ' τὶς ψυχοπνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ κοινωνία στηρίζεται περισσότερο σὲ οὐσιαστικώτερες καὶ σὲ πρακτικοὺς σκοποὺς κατευθυνόμενες βουλευτικὲς κλίσεις — καὶ προϊόντα τῆς εἶναι τὰ ἔργα τοῦ τεχνικοοικονομικοῦ πολιτισμοῦ — ἐνῶ ἡ «κοινότης» ἐδράζεται στὴν ψυχικὴ ὁρμὴ ἐπιλογῆς καὶ προϊόντα τῆς εἶναι τὰ ἔργα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ (ἐνώσεις μὲ πνευματικὲς κι' ἀνιδιοτελεῖς ἐπιδιώξεις). Μέσα στὴν κοινωνία, λέει, ὁ μέσος ἄνθρωπος, ὡς μέλος τῆς, ἀντιλαμβάνεται τὸ ἔργο τῆς ζωῆς του σὰν μέσο βιοπορισμοῦ, ἐνῶ μέσα στὴν ἄλλῃ μορφὴ συλλογικῆς ζωῆς, στὴν «κοινότης», σ' αὐτὴν τὴν «κοιτίδα τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς ποιότητος», διαμορφώνεται ὁ τύπος τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, πού ἀποβλέπει στὸ ἔργο τῆς ζωῆς του σὰν σὲ λειτούργημα ὑψηλό, σὰν σὲ ἰδανικό. Στὴν «κοινότης» νέμονται ὅλοι τ' ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ (γλῶσσα στίς ἀρχαῖκὲς μορφές συλλογικῆς ζωῆς, μόρφωση κι' ὑψηλότερα πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα στίς μεταγενέστερες πνευματικὲς ἐνώσεις), ἐνῶ τὸ νόημα τῆς κοινωνίας ἐμπεριέχει — καθὼς διδάσκει ἡ ἱστορία — συγκρούσεις ταξικὲς, ὑπερίσχυση τῆς ἰσχυρότερης κάθε φορὰ κοινωνικῆς τά-

12. Ferd. Tönnies: Gemeinschaft und Gesellschaft, 1887.

13. E. Bogardus: Introduction of sociology, Τ ο ὺ α ὁ τ ο ὺ, History of social thought, Λὸς Ἀντζελες, 1922.

ξης, διεκδικήσεις για την κατοχή της πολιτικής εξουσίας και τη διάπλαση μορφών κρατικής ζωής (όλιγαρχικά π.χ. πολιτεύματα στην αρχαία Ελλάδα, φεουδαρχία, γαλλική επανάσταση κλπ.).

Τὴν τόσο γνωστὴ ὡς τὰ σήμερα στὸ γερμανικὸ πνεῦμα διάκριση αὐτῆ τοῦ Tönnies ἀναμεταξὺ ὕλικου καὶ ψυχοπνευματικοῦ πολιτισμοῦ υἱοθέτησαν πολλοὶ νεώτεροι γερμανοὶ κοινωνιολόγοι, κι' ἀνάμεσά τους ὁ A. Vierkandt¹⁴, ὁ Fr. Oppenheimer¹⁵, οἱ ἀδελφοὶ Max¹⁶ καὶ Alfred Weber¹⁷, ὁ Ottmar Spann¹⁸ κι' ἄλλοι λιγώτερο ὀνομαστοί.

Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Vierkandt ἀποβλέπει στοὺς σχηματισμοὺς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος πλιότερο ἀπ' τὴν ἐθνολογικὴ τους ἀποψή—καθὼς παλαιότερα ὁ Gumpłowicz, μὲ τὴ θεωρία του γιὰ τοὺς φυλετικοὺς ἀνταγωνισμοὺς — κι' ἐρευνᾷ ἀπ' τὴν κοινωνιολογικὴ σκοπιά τους πλῆθος μορφῶν προϊστορικῆς συλλογικῆς ζωῆς καὶ γενικώτερα μελετᾷ προβλήματα πρωτογόνων κοινωνιῶν (ἐθνολογικὴ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, «κοινωνικὴ ἐθνολογία»). Ὁ Oppenheimer κι οἱ δυὸ Weber εἶναι περισσότερο φιλόσοφοι τῆς ἱστορίας, παρὰ ἐκπρόσωποι αὐτόνομης κοινωνικῆς ἐπιστήμης. Ὅσο γιὰ τὸ «νεορομαντικὸ» πνεῦμα τοῦ Spann, αὐτὸ εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐρευνητὴ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἐπηρεασμένο ἀπ' τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ κι' ἀπ' τὴν παλαιότερη (ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα) ἐποχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη.

Εἰδικώτερα, ὁ Max Weber τονίζει πόσο πρέπει νὰ ἀποφεύγει ὁ ἐρευνητὴς ν' ἀντιλαμβάνεται τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας σὰν ἄψυχα πραγματικὰ περιστατικά. Εἶναι, λέει, πρὸ παντὸς «πράξεις ἀνθρώπινες», ποὺ «βγαίνουν ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κοινωνιῶν». Ἀπ' τὰ μεμονωμένα ἱστορικὰ γεγονότα προσπαθεῖ νὰ συναγάγει γενικευμένες ἀρχές («νόμους τῆς ἱστορίας») ποὺ νὰ ἰσχύουνε, μὲ κάποιες τοὐλάχιστο πιθανότητες καὶ μὲ κάποια ἀλληλουχία ἀναμεταξὺ αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, στίς παραπέρα ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις. Διατυπώνει σχετικὰ μιὰ «διαδικασία» ἐκλογίκευσης τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι κατὰ τὴν ἀποψὴ του ἡ καθολικώτερη καὶ βασικώτερη ἀρχὴ στὴν ἱστορικὴ πορεία τῶν κοινωνιῶν. Ὑπάρχει, κατὰ τὸν γερ-

14. Alfred Vierkandt: Gesellschaftslehre, 1923 ἐπ.

15. Franz Oppenheimer: System der Soziologie, 3 τόμοι, Ἰένα, 1923 ἐπ.

16. Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft, Τοῦ αὐτοῦ, Grundriss der Sozialökonomik, 1921—1922, Τοῦ αὐτοῦ: Wirtschaftsgeschichte, 2α ἐκδ., Μόναχον 1924, κλπ.

17. Alfred Weber: Ideen zur Staats — u. Kultursociologie, Καρλσρούη 1927, Τοῦ αὐτοῦ: Kulturgeschichte als Kultursociologie, 1935 (τὸ 1951 ἡ β' ἐκδ.), Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρ. Kultursociologie, εἰς τὸ Handwörterbuch der Soziologie, Στουτγάρτη, 1931.

18. Ottmar Spann: Gesellschaftslehre, 1914.

μανό στοχαστή, νόμος ιστορικός, να ξεκινάει ο άνθρωπος από μορφές συλλογικής ζωής γεμάτες αὐθορμητισμό και δίχως πολλή λογική, από ροπές συναισθηματικές μονάχα, και να καταλήγει σιγά-σιγά σε ολοένα ὀρθολογιστικώτερη ὀργάνωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς και διαμόρφωση τοῦ πολιτισμοῦ σ' ὅλες τὶς χώρες. Πρὸς τὰ ἐκεῖ βαδίζει ἡ κοινωνικὴ και πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου και μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα—ποῦ εἶναι καθαυτὸ τὸ νόημα ποῦ διαπνέει τὴν ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν — ἔχει χρέος ὁ θεωρητικὸς νὰ ἐρευνᾷ τὴν κοινωνικὴ και τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα και νὰ ἐρμηνεύει τοὺς νόμους, ποὺ διέπουν τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τῶν κατὰ καιροὺς σχηματισμῶν κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἐκτὸς ἀπ' τοὺς Max και Alfred Weber—ὁ τελευταῖος αὐτός, σύγχρονος τῆς δικῆς μας γενιᾶς, ἐτόνισε περισσότερο ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴ διάκριση ἀναμεταξὺ τεχνικοῦ και πνευματικοῦ πολιτισμοῦ—και ἄλλοι γερμανοὶ διανοητές, καθὼς ὁ ἱστοριοδίφης—κι' ἀπροκάλυπτος πολέμιος κάθε ἰδέας γι' αὐτόνομη ἐπιστῆμη τῆς κοινωνίας—G. v. Below¹⁹ και ὁ P. Barth²⁰ εἶναι περισσότερο φιλόσοφοι τῆς ἱστορίας, παρὰ ἐκπρόσωποι μιᾶς χωριστῆς θεωρίας τῶν κοινωνικῶν πραγματικότητων. Ἄλλοι—πρὸ παντὸς φιλόσοφοι τοῦ δικαίου—θεωροῦνε ὅτι ἐξαντλεῖ ἡ κοινωνικὴ ἐπιστῆμη τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς τῆς στὴ φιλοσοφία τῶν θεσμῶν τῶν διαφορῶν λαῶν²¹.

Ἀξιόλογη ἐπίσης θέση κατέχουνε στὴ γερμανικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψη οἱ W. Sombart²², L. v. Wiese²³, Hans Freyer²⁴ και ἄλλοι.

Οἱ ἀξιώτεροι γερμανοὶ στοχαστὲς εἶναι ἐκεῖνοι οἱ «φιλόσοφοι τῆς ἱστορίας» ποὺ ἀντιλαμβάνονται τὴ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος σὰν ἐπιστῆμη τοῦ πολιτισμοῦ, σὰν συστηματικὴ ἐρευνα και μελέτη και φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ποὺ ὀλοένα πραγματοποιεῖται ἱστορικὰ μέσα στὴν πορεία τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Μακρυὰ ἀπ' τὶς ξένες στὴν κοινωνικὴ ἐπιστῆμη φυσιοκρατικὲς ἢ βιολογικὲς ἀντιλήψεις, μακρυὰ ἀπ' τὴ μονομέρεια τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἢ τὶς στενόθωρες ἐπίσης ἐκδοχὲς γιὰ τὴ συνταύτιση κράτους και κοινωνίας ἢ τὶς μονόπλευρες τὸ ἴδιο ἀπόψεις γιὰ τὶς ψυχολογικὲς μονάχα ρίζες τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν ἢ γιὰ τὴ βασικὴ σημασία τῶν φυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν ἢ τῆς πάλης τῶν ἐθνοτήτων ἢ τῆς ταξικῆς πάλης, οἱ μεγαλύτεροι γερμανοὶ τονίζουνε τὶς στενὲς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουνε ἀναμεταξὺ στίς πολιτιστικὲς ἐξελίξεις σε κάθε τομέα τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος—τόσο τοῦ ὕλικου, τοῦ τεχνικο-οἰκονομικοῦ, ὅσο και τοῦ

19. G. v. Below: Die Entstehung der Soziologie, 1928.

20. P. Barth: Die Philosophie der Geschichte als Soziologie.

21. Καθὼς π.χ. ὁ R. Stammler, Wirtschaft und Recht.

22. W. Sombart: Soziologie, ἐκδ. 3η 1923 (Βερολ.) Τοῦ αὐτοῦ: Sozialismus und soziale Bewegung, ἐκδ. 6η, 1908, (Ἰένα).

23. Leopold v. Wiese: Allgemeine Soziologie, τόμ. 2, 1924—1926.

24. Hans Freyer: Die Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft.

πνευματικοῦ πολιτισμοῦ — καὶ στὰ κοινωνικὰ πλαίσια, ποὺ εἶναι ἡ κοιτίδα τῶν ἐξελιζέων αὐτῶν σὲ ὅποιαδήποτε ἱστορικὴ στιγμή, κι' ἀκόμα περισσότερο σὲ κάθε ἀξιόλογη καμπὴ τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιβολὴ ποὺ ἀσκούσανε στὸ γερμανικὸ καὶ στὸ παγκόσμιον πνεῦμα — ἀκόμα ὡς λίγο πρὶν ἀπ' τὴν ἐπικράτηση τῶν ἐθνικοσοσιαλιστῶν στὴν κεντρικὴ Εὐρώπῃ κι' ἀπ' τὸν πόλεμο τοῦ 1939 — τὰ ὀνόματα τοῦ Tönnies καὶ τῶν δύο Weber κι' ἡ ζέχωρα διαλεχτῆ θέσῃ ποὺ εἵχανε ἀποκτήσει οἱ κορυφαῖοι αὐτοὶ ἐκπρόσωποι τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησης.

Στὸ σύνολο τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν λαῶν ἔχει χρέος κατὰ τοὺς γερμανοὺς αὐτοὺς — κι' εἰδικώτερα κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ A. Weber²⁵ ποὺ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀξιόλογος ἐκπρόσωπος τῶν ἀπόψεων αὐτῶν τῶν «φιλοσόφων τῆς ἱστορίας» — ἔχει χρέος ὁ θεωρητικὸς τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ ξεχωρίζει τὸ καθένα ἀπ' τὰ τρία στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος: τοὺς μορφολογικοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς ποὺ εἶναι ἡ κοιτίδα ὅλων τῶν πολιτιστικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος κι' ὕστερα αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πολιτιστικὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτεύγματα, ποὺ διαστέλλονται σ' ἔργα τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ σ' ἔργα πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ὁλότητα τῆς ἱστορίας, ὁ ἱστορικὰ πραγματοποιημένος πολιτισμὸς στὸ σύνολό του, συναπαρτίζεται ἀπ' τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα, ποὺ παρ' ὅλη τους τὴν ἀλληλεπίδραση καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτηση καὶ διεισδυση τοῦ καθενὸς ἀπ' αὐτὰ στὰ ἄλλα, διακρίνεται ὅμως τὸ καθένα τους, γιατί ἔχει τὴ δική του ξεχωριστὴ ἐσωτερικὴ ὕψῃ καὶ τοὺς δικούς του νόμους ποὺ διέπουνε τὴν ἱστορικὴ του ἐξέλιξη.

Μὲ τίς τεχνικὲς ἐφαρμογὰς στὶς κατακτήσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ «ἄνθρωπος - κατασκευαστὴς», ὁ διάδοχος τοῦ πρωτόγονου homo sapiens πᾶν σὲ τούτῃ τῇ γῇ, ἔχει ἐπιτύχει μιὰ σειρὰ ἀπὸ νίκες ἐνάντια στὴν ἄξενη φύση κι' ἔχει ἱκανοποιήσει τὴν ἔμφυτη δίψα του γιὰ γνώση στὴ σφαῖρα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἔχει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποκτήσει τόσες καὶ τόσες ἀνέσεις ζωῆς κι' ἐγκαθιστᾷ μιὰν ὀρθολογιστικώτερη ὁλοένα ὀργάνωση τῆς διαβίωσής του καὶ τῶν μορφῶν συλλογικῆς του ζωῆς — οἰκογένεια, κοινότης, κράτος, κοινοπολιτεία — πάνω στὸν πλανήτη. Μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ ὁ ἄνθρωπος, σὰν πνευματικὴ αὐτὴ τὴ φορὰ προσωπικότητα, ἀτομικὴ καὶ συλλογικὴ, ἔχει πλουτίσει τὸ ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ του περιεχόμενο κι' ἔχει προβάλλει τὰ ἐπιτεύγματα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος σὰν σύμβολο τοῦ ἐσωτερικοῦ του βίου στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, πετυχαίνοντας ἔτσι — μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, μὲ τὴ θρησκεία, μὲ τὴ φιλοσοφικὴ διανόηση, μὲ τὸν ποιητικὸ λόγον κλπ. — κι' ἓνα αἶσθημα λυτρώσεως ἀπ' τὴ στυγνὴ καὶ πεπερασμένη ἀνθρώπινη μοῖρα. Καὶ τέλος μὲ τοὺς σχηματισμοὺς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ποὺ ἀπομοναχοὶ τους σὰν ἀπὸ ἄγραφους νόμους

25. Op. cit., Ideen zur Staats — u.Kultursociologie. Περὶ. ἀνωτ. σημ. 17.

διαπλάσσονται καὶ διαδέχονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον σ' ἓνα πλῆθος διαφορετικῶν μορφῶν, ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου μᾶς δείχνει τὰ πλαίσια κοινωνικῆς ζωῆς, ποὺ μέσα τους ἐξελίσσονται καὶ διαμορφώνονται κάθε φορά ὅλα τὰ παρὰ-πάνω πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα.

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα τελοῦνε σὲ σχέσεις ἀλληλεξάρτησης: Τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπηρεάστηκαν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ ἀπὸ τὶς καταστάσεις κοινωνικῆς ζωῆς μέσα στὶς ὁποῖες εἶδαν τὸ φῶς. Ἄν τὰ πλαίσια κοινωνικῆς ζωῆς ἦταν διαφορετικά, θὰ εἶχαν ἴσως πάρει ἄλλο δρόμο οἱ μορφές τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος στοὺς ἐπὶ μέρους τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ (θρησκευτικὰ κηρύγματα, πνευματικὲς ἐκδηλώσεις, κηρύγματα νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων, ἔργα καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ποίηση, λογοτεχνία, θέατρο κλπ.). Ἔτσι, λόγου χάριν, εἶναι ἀναντίρρητο πὼς ἔδωσαν ὀρισμένη μορφή στὴν πορεία τοῦ πολιτισμοῦ οἱ εὐποροὶ μαικῆνες, οἱ ὑποστηρικτὲς τῶν κκλητικῶν σὲ κάθε ἐποχῇ — ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς ἀρχαιότητος — ἡ π.γ. οἱ πνευματικοὶ κύκλοι γύρω σὲ ἡγεμόνες στὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα στὴν κεντρικὴ Εὐρώπῃ κλπ. Κι ἡ παραπέρα ὅμως πορεία τοῦ πολιτισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸ εἶδος τῶν μορφολογικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Κι' ἀπ' τὸ ἐπίπεδο πολιτισμοῦ μιᾶς ἐποχῆς ἐξαρτῶνται σὲ μεγάλο βαθμὸ ὀρισμένες ἐξελίξεις στὴ διάρθρωση τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Κι' οἱ ἀνέσεις τῆς ζωῆς, ἡ ὕλικὴ εὐημερία, ὁ ἄξιος μὲ μιὰ λέξη τεχνικοοικονομικὸς πολιτισμὸς, εἶναι ἀπαραίτητῃ κατὰ κανόνα προϋπόθεση γιὰ νὰ γενεῖ ὕστερότερα τὸ ἀνθισμα ἐνὸς ἀξιολογου ψυχοπνευματικοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ νὰ δοῦνε δηλαδὴ ἀνάμεσα στὶς διάδοχες γενιὲς τὸ φῶς ὑψηλὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἀποστολὴ τοῦ φιλοσόφου τῆς ἱστορίας εἶναι νὰ μὴ παραγνωρίζει τὴν κοινωνιολογικὴ σκοπιὰ γιὰ τὴ θεώρηση τῶν ἔργων τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ μελετᾷ δηλαδὴ τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν πορεία τοῦ ἱστορικὰ πραγματοποιουμένου ὁλοέναν πολιτισμοῦ ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, τὶς μορφές τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ποὺ εἶναι ἡ κοιτίδα τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς πολιτιστικῆς πορείας τῶν λαῶν.

Ὅσο γιὰ τοὺς ἀγγλοσάξονες²⁶, εἶναι οἱ μόνοι μαζί μὲ ὀρισμένους γερμανοὺς — τὸν v. Stein κι' ἀρκετοὺς μεταγενέστερους κι' ἀνάμεσά τους τὸν Hans Freyer — ποὺ ἀντιμετωπίζουν τὴν κοινωνιολογία σὰν χωριστὸ κι' αὐτόνομο κλάδο ἐπιστήμης. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδίως γιὰ τοὺς βορειοαμερικανοὺς στοχαστές²⁷.

26. Ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς ἄλλους πρβλ. J. J. Fin d l a y: An introduction to sociology, 1920, J. P. L i c h t e n b e r g: Development of social theory, 1924, E. R. G r o v e s, An introduction to sociology, 1928.

27. Στὴν Καλιφόρνια ὁ E. B o g a r d u s (βλ. ἀνωτ. σημ. 13), στὴ Νέα Ὑόρκη ὁ E. A R o s s, Principles of sociology, 1920 κι' ἓνα πλῆθος ἄλλοι μεταγενέστεροι (G. H. Mead, Mind, self and society, Σικάγο, 1934, R. K i n g M e r t o n, Social theory and social structure, 1949 κλπ.). Παλαιότερος ὁ L. W a r d (βλ. σημ. 7).

Στις χώρες τῆς δυτικῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης οἱ «θεωρητικοὶ τῆς κοινωνίας» δὲν εἶναι σήμερα — μ' ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις — παρὰ ἐπιστήμονες ἄλλων κλάδων, ἰδίως οἰκονομολόγοι, φιλόσοφοι, νομικοί, πολιτειολόγοι, φιλόλογοι, γλωσσολόγοι ἢ ἐθνολόγοι κλπ., ποὺ ἐφαρμόζουने ὁμῶς στὴν ἔρευνά τους μεθόδους κοινωνιολογικῆς.

Καὶ στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει σημαντικὴ προώθηση τῆς κοινωνιολογικῆς διανόησης, τόσο στὴν προηγούμενὴ μας γενιά²⁸, ὅσο κι' ἀνάμεσα στοὺς συγχρόνους μας θεωρητικούς²⁹.

3. Ἐνῶ οἱ ἄλλοτινὰ ἔγκυρες ἀπόψεις τῶν ἰδρυτῶν τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἔχουने τώρα ὀριστικὰ ξεπεραστεῖ, ἐνῶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεθόδων τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἢ οἱ βιολογικοὶ παραλληλισμοὶ δὲν εἶναι πιά σχεδὸν ὑποστηρίξιμοι σήμερα, συζητεῖται πολὺ, καθὼς εἶναι γνωστὸ, στὴν ἐποχὴ μας, ἂν ὑπάρχει μιὰ εἰδικὴ «ἐπιστήμη τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος» κι' ἂν ἡμπορεῖ αὐτὴ νὰ νοηθεῖ σὰν καθαρὴ θεωρία κι' ὄχι συνυφασμένη μετὰ τὴν πολιτικὴ πράξη. Ἄν ἐξαιρέσει κανένας τοὺς δυναμικοὺς σοσιαλιστὲς καὶ τοὺς θεωρητικούς τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ποὺ δὲν παραδέχονται καμμιὰ «ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας» σὰν καθαρὴ θεωρία, ἀλλὰ τὴ γνώση τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων καὶ τὴ συστηματικὴ ἔρευνα τῶν νόμων ποὺ διέπουνε τοὺς σχηματισμοὺς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, τίς ἀντιλαμβάνονται πάντα σὲ συνάρτηση μετὰ διάθεση ἀγωνιστικὴ καὶ μετὰ διεκδικήσεις πολιτικῆς ἐξουσίας, οἱ ἄλλοι ἐπιστήμονες τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος διαστελλοῦνε καθαρὰ τίς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἀπ' τὸ σοσιαλισμὸ. Ἡ ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας, διδάσκουने, εἶναι καθαρὴ θεωρία, ἐνῶ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι πολιτικὴ πράξη καὶ δράση. Τίς περισσότερες φορές ὁ τελευταῖος ἀποτελεῖ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὠρισμένης κοινωνικῆς θεωρίας (σοσιαλιστικὲς κατευθύνσεις νομοθετικῆς πολιτικῆς, κοινωνικὴ πολιτικὴ γιὰ τοὺς ἀγρότες, γιὰ τοὺς ἐργάτες βιομηχανίας, γιὰ τοὺς ἀστέγους κλπ.), ἀλλὰ ἐπιβάλλεται νὰ γίνετα μετὰ σαφήνεια ἡ διάκριση ἀναμεταξὺ θεωρίας (ὅσο κι' ἂν αὐτὴ θὰ χρησιμεύει ἀργότερα στοὺς πολιτικούς καὶ στοὺς νομοθέτες καὶ στοὺς μελλοντικούς κοινωνικοὺς ἀναμορφωτές, ποὺ θὰ χρησιμοποιήσουνε τὰ πορίσματά της) καὶ σοσιαλισμοῦ, ποὺ εἶναι πράξη κι' ὄχι ἐπιστήμη.

Πολὺ περισσότερες συζητήσεις προκάλεσε τὸ θεωρητικὸ πρόβλημα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ αὐτόνομης «ἐπιστήμης τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος». Ἐδῶ ἡ διαφωνία δὲν εἶναι μετὰξὺ θεωρητικῶν καὶ δημοσίων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς δράσης. Εἶναι διάσταση ἀπόψεων τῶν θεωρητικῶν μετὰξὺ τους. Κι' εἶναι ἡ διχογνωμία ἀγεφύρωτη κι' οἱ διαφορετικὲς ἐκδοχὲς ὑποστηρίζονται μετὰ ἐπιχειρήματα τὸ ἴδιο ἰσχυρά.

28. Ἀ. Ἐλευθερόπουλος, Γ. Σκληρός.

29. Π. Κανελλόπουλος, Εὐάγγ. Λεμπέσης, Δημ. Τσάκωνας, Ἰω. Παπαλέκας, Εὐάγγ. Κατσάρος, Πλάτων Σταματιάδης κλπ.

Ἀπ' τῇ μιᾷ μεριά στέκουν οἱ πολιτειολόγοι κι οἱ φιλόσοφοι τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ — ἀπ' τὴν ἄλλη οἱ κοινωνιολόγοι. Οἱ πρῶτοι τονίζουνε τὶς ἐλάχιστες προόδους ποὺ ἔκανε ἡ ἐπιστῆμη τῆς κοινωνίας στὸ χρονικὸ διάστημα ἑνὸς αἰῶνα — καὶ περισσότερο — σὲ κάθε ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς της, τὸν νεφελώδη χαρακτήρα καὶ τὴν ἀκαθόριστη μορφή τῶν νόμων τῆς κοινωνικο-ιστορικῆς ἐξέλιξης ποὺ δοκίμασε νὰ διατυπώσῃ, τὴν ἀδυναμία της νὰ δώσει διδάγματα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν κρίσεων καὶ τῶν καθημερινῶν προβλημάτων τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς πραγματικότητος κλπ. Οἱ τελευταῖοι ὑπογραμμίζουνε τὴν ἐνάργεια τῶν σημείων ποὺ διακρίνουνε τὴν ἐπιστῆμη τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἀπ' τὴ φιλοσοφία τῆς πολιτείας ἢ τοῦ πολιτισμοῦ κι' ἀπ' τὶς ἱστορικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὴν ἰδιαίτερη θέση ποὺ τῆς ἀρμόζει μέσα στὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ὑποστηρίζουνε πὼς τὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῇ θέσῃ της ἀνάμεσα στὶς ἄλλες κοινωνικὲς ἐπιστῆμες εἶναι εὐκόλο νὰ τὰ ἐντοπίσῃ κανεὶς, ἂν ἔχει ὑπ' ὄψιν του πὼς ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες κοινωνικὲς ἐπιστῆμες μελετοῦνε τὴν ἐπίδραση τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος στὰ πολιτιστικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἡ κοινωνιολογία ἔχει ἀντικείμενο τῆς μεθοδικῆς της παρατήρησης καὶ τῆς ἔρευνάς της αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, τὸ ἴδιο ἐκεῖνο τὸ ἀνθρώπινος ὕψος βάθρο, πάνω στὸ ὁποῖο ἔχει ἀνεγερθεῖ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ ἢ καλλίτερα τὴν ἔμψυχη κοίτη συλλογικῆς ζωῆς, ποὺ μέσα της τρέχει τὸ ποτάμι τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ.

Γιὰ τὴν «εἰδικώτατη» αὐτὴ κοινωνικὴ ἐπιστῆμη θέμα ἀποτελοῦνε οἱ μορφὲς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, τόσο οἱ ἱστορικὰ πραγματοποιημένες, ὅσο κι' οἱ ἐκάστοτε σύγχρονες, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ σχηματισμοὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μὲ τὴ συγκεχυμένη τους κάθε φορὰ δομὴ στὴν πορεία τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου, μ' ἄλλες λέξεις τὰ ἴδια ἐκεῖνα «κοινωνικὰ πλαίσια» κι' οἱ ὅροι κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπ' ὅπου ἔχουνε προέλθει τὰ ἔργα τοῦ πλάσιου» κι' οἱ ὅροι κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπ' ὅπου ἔχουνε προέλθει τὰ ἔργα τοῦ πραγματοποιημένου ἀπ' τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πολιτισμοῦ: οἱ θεσμοί, τὰ πραγματοποιημένου ἀπ' τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πολιτισμοῦ: οἱ θεσμοί, τὰ πνευματικὰ κηρύγματα, τὰ ἥθη, ἡ κρατικὴ ὀργάνωση, ἡ οἰκονομία, ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, οἱ ἀξιολογικὲς πεποιθήσεις, ἡ θρησκεία κι' ἡ ἐκκλησία, οἱ διοικητικοὶ καὶ πνευματικοὶ ἐν γένει ὀργανισμοί, τὰ ἰδρύματα κοινωνικῆς προνοίας, τὰ ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πατρίδας κι οἱ τόσες ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὴ αὐτὴ θεωρία ἀσχολεῖται πρὶν ἀπ' ὅλα μὲ ἔργο διαγνωστικὸ καὶ περιγραφικόν. Ξεκινώντας ἀπ' τὴ βάση πὼς τὰ «πλάσια» αὐτά, ἀπ' ὅπου τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ ἔχουνε προέλθει — τὸ ζωντανὸ δηλαδή ἀνθρώπινο αὐτὸ ὕλικο τῆς ἔρευνάς της — μποροῦν ν' ἀποτελέσουν ἀντικείμενο χωριστῆς μελέτης, ἐξετάζει τὴ σύστασή τους, τὴ μορφή τους, τὶς αἰτίες καὶ τὶς προϋποθέσεις ποὺ εἶχανε συντρέξει στὴ διάπλάσή τους, στὸ φανερῶμά τους σὲ ὠρισμένη ἱστορικὴ ἐποχὴ, τὸν κοινωνικὸ δυναμισμό ποὺ ἐμπεριέ-

χουνε, τὸν τρόπο τῆς λειτουργίας τους κλπ. Χρησιμοποιεῖ τὴ μεθοδικὴ παρατήρηση καὶ τὴν ἀνάλυση, προσπαθώντας νὰ ὑπερνικήσει τὶς δυσχέρειες ποὺ εἶναι συνυφασμένες μὲ μιὰ τέτοια περιγραφικὴ ἀποστολή. Γιατὶ εἰ σχηματισμοὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, παρ' ὅλη τους τὴ ζωσα πραγματικότητά, δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἔχει σταθερὴ καὶ φανερὴ μορφή, κι' οὔτε καὶ προβάλλει εὐκόλα στὴ ματιὰ τοῦ ἐρευνητῆ ἀπ' τὴν ἀρχή. Πουθενὰ δὲ θὰ βρεῖ κανένας διατυπωμένη τὴ διάρθρωση τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν, τὴ μορφοποιημένη αὐτὴ ἀνθρώπινη συλλογικὴ ζωὴ, σὲ κείμενα γραπτὰ. Καθὼς οἱ ἄγραφες συνθῆκες πολιτικῆς ζωῆς παρεκκλίνουνε συχνὰ ἀπ' τὶς ἐπιταγὰς τῶν γραπτῶν συνταγμάτων, ἔτσι κι' οἱ μορφές αὐτὲς τοῦ κοινωνικοῦ βίου δὲν εἶναι «νομικὰ καθωρισμένες», ἀλλὰ διαμορφώνονται βαθμιαῖα ἀπὸ χίλιους-δύο ἀστάθμητους παράγοντες καὶ διέπονται ὁλοένα ἀπὸ βραδύτατες καὶ γι' αὐτὸ ἀνεπαίσθητες ἐξελικτικὲς τάσεις.

Ἐξ αἰτίας τῆς βραδύτητας αὐτῆς τῶν ἐξελίξεων — ἂν ἐξαιρέσει κανένας τὶς ἱστορικὲς καμπὲς βίαιων ἀνατροπῶν — οἱ μορφές αὐτὲς τοῦ κοινωνικοῦ βίου δίνουνε τὴν ἐντύπωση τῆς διάρκειας, μοιάζουνε σὰν καταστάσεις μ' «αἰώνιο» κύρος, κι' αὐτὸ ἔρχεται σὲ τόση ἀντίθεση μὲ τὴν παροδικότητα τοῦ ὑποκείμενου - μελετητῆ τους ἢ τῶν ἀτόμων ποὺ εἶναι τὸ ἔμφυχο στοιχεῖο τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν. Νομικὲς καταστάσεις δὲν εἶναι. Εἶναι ἀπλὲς πραγματικὲς καταστάσεις συλλογικῆς ζωῆς. Νομικὴ εἶναι π.χ. ἡ προσωπικὴ κατάσταση (status) τοῦ ἀσφαλισμένου στοὺς θεσμοὺς τῆς κοινωνικῆς ἀσφάλισης. Ἀπλὴ ὅμως πραγματικὴ κατάσταση εἶναι ἡ ἐνταξὴ τοῦ ἐργάτη τῆς βιομηχανίας ἢ τοῦ ἀκτήμονα καλλιεργητῆ ἢ τοῦ μεγάλου γαιοκτῆμονα στὴν ἐργατικὴ τάξη ἢ στὴν ἀγροτικὴ ἀπορρ. κοινωνικὴ τάξη ἢ στὴν τάξη τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων κ.λ.π.

Πέρα ἀπ' τὴ συστηματικὴ αὐτὴ παρατήρηση καὶ τὴ μελέτη καταστάσεων καὶ τὴν περιγραφικὴ ἀποστολή, ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη προβαίνει σ' ἓνα ἔργο συναγωγῆς καὶ γενίκευσης, προσπαθώντας νὰ εὑρῇ τοὺς ἐνδεχόμενους κανόνες ποὺ διέπουνε τὶς πιθανὲς μελλοντικὲς ἐξελίξεις τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, τὶς ἀλλοιωτικὲς δυνάμεις ποὺ ὠθοῦνε αὐτὲς τὶς ἐξελίξεις, τὴν πιθανὴ πορεία τῶν μορφῶν συλλογικῆς ζωῆς μέσα στὴν ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν κλπ. Ἐδῶ ἔχουν τὴ θέση τους κι' οἱ κρίσεις οἱ ἀξιολογικὲς γιὰ τὸ παρελθὸν καὶ γιὰ τὸ παρὸν κι' ἡ συναγωγὴ διδαγμάτων ἱστορικῆς πείρας κι' ἡ θεώρηση τῆς ἱστορικῆς ἀνακύκλησης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἡ μελέτη δηλαδὴ τῶν σταδίων τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ὅπως ἡ ἱστορία μᾶς ἔχει παραδώσει τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς. Γίνεται προσπάθεια νὰ διατυπωθοῦνε ἀπόψεις γιὰ τὸ μέλλον, νὰ ἐκφραστοῦνε οἱ εὐκταῖες μορφὲς σχηματισμῶν μέσα στὴν ἐπικείμενη πορεία τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν.

Σ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ τῆς μεθοδικῆς ἐρευνας, ἔχει χρὸς ὁ θεωρητικὸς τῆς

κοινωνικῆς ἐπιστήμης, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ σωστά πορίσματα, νὰ μὴν ἀφήσει νὰ ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ ὑποκειμενικούς παράγοντες, νὰ παραβλέπει δηλαδὴ τὴ δι-
κὴ του κοινωνικὴ τοποθέτηση, τὴν τάξιν στὴν ὁποία ἔχει ἐνταχθεῖ ἀπὸ τὴν
μοῖραν τῆς ζωῆς, κι' ἀκόμα νὰ μὴν ἀφήσει νὰ νοθευτεῖ ἡ καθαρὴ θεωρητικὴ
γνώση ἀπὸ ἄβελαν παρείσδυση «προτιμήσεων τῆς ἐποχῆς». Θὰ πρέπει νὰ κρί-
νει ἀντικειμενικά, ἀπὸ ὑψηλότερο σημεῖο κατόπτευσης τῶν κοινωνικῶν φαινο-
μένων, διαγιγνώσκοντας κι' ἐρμηνεύοντας τὶς κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις
ποῦ τελοῦν σ' ἀέναον ἐξέλιξιν, ἐρευνώντας τὶς ἐνδεχόμενες σχέσεις τοὺς ἐπι-
βολῆς κι' ἐξάρτησης, τὸν τυχόν ἀπροκάλυπτο ἢ καλυμμένο καταναγκασμὸ
ποῦ κλειοῦν μέσα τοὺς, κι' ἀξιολογώντας τα ὅλα αὐτά, τόσο αὐτὰ καθ'αυτὰ —
στὸ παρὸν — ὅσο καὶ συγκριτικὰ μὲ παλαιότερες ἐποχὲς ἢ μὲ ἄγνωστους νέ-
ους ἰδεατοὺς τύπους μελλοντικῶν ἐξελίξεων.

Οἱ τελευταῖες αὐτὲς διέπονται πάντα ὅχι ἀπ' τὴ σιγουριὰ τῆς πρόβλε-
ψης, ἀλλ' ἀπ' τοὺς νόμους τῶν πιθανότητων. Ἡ φαινομενολογία τῶν κοινο-
νικῶν σχηματισμῶν δὲν ὑπακούει σὲ νόμους ἀπόλυτους, καθὼς ἐκεῖνοι ποῦ
ὀρίζουνε τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὶς ἀπαράλλακτες ἐπαναλήψεις τοὺς. Ἡ
ἀλληλοδιαδοχὴ τῶν μορφῶν συλλογικῆς ζωῆς ἔχει στὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμην
μιά κανονικότητα ἐντελῶς σχετικὴ. Ἡ ἐπανάληψιν θὰ γίνῃ ἴσως — ὑπάρ-
χουν τόσες ἢ τόσες πιθανότητες νὰ γίνῃ — στὰ πλαίσια ὅμως ἄλλης ἐποχῆς,
ποῦ θὰ ἐπιθέσῃ στὶς ἀνακυκλούμενες παλιὲς μορφές, τὶς ἐπικείμενες ξανά, τὴ
δικὴ τῆς σφραγίδα, καὶ θὰ τοὺς δώσει καινούργιες εἰδικώτερες ὀψεις κι' ὑπὸ
τὴν προϋπόθεσιν πὼς θὰ συντρέξουνε καὶ νέαι ἐπιπρόσθετοι παράγοντες, ποῦ
οἱ πρόσφατοι ὅροι ζωῆς τοὺς ἐπιβάλλουνε, νέα στοιχεῖα, ποῦ δὲν εἶχανε στα-
θεῖ ἀπαραίτητα τότε, στὴν παλαιότερην ἐκείνη ἐποχὴ.

Στὴ διατύπωση τῶν γενικευτικῶν αὐτῶν ἀρχῶν, στὴ συναγωγὴ τῶν προ-
βλέψεων αὐτῶν καὶ τῶν πιθανότητων, ἔρχονται σ' ἐπικουρίαν τῆς κοινωνικῆς
ἐπιστήμης ἄλλοι κλάδοι γνώσεων, ὅπως ἡ στατιστικὴ, ἡ ἐθνολογία, ἡ ἱστο-
ρικὴ ἐρευνα, ἡ ἀνθρωπογεωγραφία, οἱ δημογραφικὲς ἐπιστῆμες κλπ.

Μὲ μιὰ λέξιν, ἡ εἰδικώτατη ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἡ κοι-
νωσιολογία, εἶναι ἡ συστηματικὴ θεωρία τῶν μορφῶν κοινωνικῆς ζωῆς σ' ὅλες
τὶς ἐκδηλώσεις τοὺς. Οἱ σφαῖρες τοῦ ἱστορικῶς πραγματοποιημένου πολιτισμοῦ
ποῦ ἀνήκουνε ἀληθινώτερα κι' οὐσιαστικώτερα στὸ λεγόμενον «ἀντικειμενικὸ»
πνεῦμα εἶναι — σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπέρμαχους τῆς αὐτονομίας τῆς θεωρίας
αὐτῆς καὶ τῆς ὑπαρξῆς τῆς σὰν πραγματικῆς χωριστῆς ἐπιστήμης — εἶναι πιό-
τερο οἱ ἄλλες: ἡ τέχνη, ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ θρησκεία κλπ. Ὁ Spranger,
ποῦ εἶχε καθορίσει τοὺς τομεῖς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος³⁰, εἶχε παρίδει,
κατὰ τὶς ἀντιλήψεις αὐτές, τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν σχηματισμῶν τῆς κοι-
νωνικῆς πραγματικότητος. Τοῦ εἶχε διαφύγει αὐτὸς ὁ «ὑποκειμενικὸς» χαρα-

30. Ed. Spranger: *Lebensformen*, (1η ἐκδ. 1914), 7η ἐκδ. 1930.

κτήρας τους. Τοῦτοι - ἐδῶ δὲν εἶναι ἄλλο, λένε, παρὰ μορφοποιημένη ἀνθρώπινη κοινοβίωση, ζωντανή συλλογική — δίδοντας τὸ «παρὼν» στὴν ἱστορία — ζωή, ἔστω κι' ὄχι νομικά ὀργανωμένη. Στὴν κυριολεξία ἡ «κοινωνία» δὲν ἀνήκει στὸ «ἀντικειμενικό» πνεῦμα.

Καὶ γιὰ πολλοὺς λόγους — συνεχίζουν — δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε τὴ συστηματικὴ θεωρία τῶν σχηματισμῶν κοινωνικῆς ζωῆς οὔτε μὲ τίς ἱστορικὲς ἐπιστῆμες οὔτε μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, παρ' ὅλο πὺ ὅλες αὐτὲς περιλαμβάνονται ἀπὸ κάποια ἄποψη στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῶν κοινωνικῶν γενικώτερα ἐπιστημῶν. Ἡ ἱστοριογραφία ἐκθέτει καὶ διαπιστώνει καὶ περιγράφει τὰ περιστατικά σὰν κάτι πὺ ἔγινε μιὰ φορὰ καὶ πὺ δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναληφθεῖ, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη τὰ ἐρευνᾷ ὅλα ἐκεῖνα σὰν «τύπους» γεγονότων καὶ καταστάσεων, σὰν τύπους στοὺς ὁποίους θὰ ἔλθουν κάποτε νὰ προσαρμοσθοῦν κι' ἄλλα τέτοια παρόμοια κοινωνικά φαινόμενα καὶ γεγονότα μέσα στὴ ροὴ τῆς ἱστορίας. Π.χ. ὑπάρχει συνάρτηση — διδάσκει ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη — ἀνάμεσα στὶς συντεχνίες τοῦ 18ου αἰῶνα στὴ Γαλλία καὶ στὶς σύγχρονες σωματειακὲς ὁργανώσεις, στὰ σημερινὰ «κλειστά ἐπαγγέλματα» πανταχοῦ στὴν Εὐρώπη: Ἀνήκουν οἱ παλιὲς ἐκεῖνες κι' οἱ σύγχρονες μορφὲς κοινωνικῆς πραγματικότητος «στὸν ἴδιο μορφολογικὸ τύπο» σχηματισμοῦ κοινωνικῆς ζωῆς, ἄσχετα μὲ τὴν ξεχωριστὴ κι' εἰδικὴ ἱστορικὴ τοποθέτηση τῆς καθεμιᾶς. Ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα ἀναμεταξὺ στοὺς πενήστες τῶν θεσσαλικῶν γαιῶν, στὴν ἀρχαιότητα, στοὺς εἰλωτες τῆς Λακωνίας, στοὺς «πάροικους» τοῦ βυζαντινοῦ Μεσαίωνα, στοὺς δουλοπάροικους τῶν εὐρωπαϊῶν στὴ Δύση φεουδαρχῶν καὶ στὴ σύγχρονη ἀντίστοιχη κοινωνικὴ διάρθρωση σὲ χῶρες ἀραβικὲς ἢ γενικώτερα σὲ χῶρες τῆς Ἀνατολῆς.

Κάποια σχέση ταξικῆς τοποθέτησης ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς κορυφὲς τοῦ ἱερατείου στὴν ἀρχαία Αἴγυπτο, πὺ συχνὰ ἐλέγχανε τὸν ἴδιο τὸν φαραῶ, καὶ στὴ μυστικὴ ἐκπροσώπηση τῆς ἐνετικῆς ἀριστοκρατίας στὸ «Συμβούλιο τῶν Δέκα», πὺ κι' αὐτὸ στὴ νεώτερη ἱστορία στάθηκε πολλὲς φορές ἰσχυρότερο ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Δόγη. Στὸν ἴδιο νόμο ἀνήκουν ἡ «διαδικασία κοινωνικῆς ἀνόδου» στὴν ἀρχαία Ρώμη καὶ στὴν Ἀγγλία τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα — νόμο πὺ ἡ Ρώμη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς κι' ἡ Ἀγγλία τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα τὸν ἐτηρήσανε, ἀλλὰ ἢ πρὶν τοῦ 1789 Γαλλία κι' ἢ πρὶν τοῦ 1917 Ρωσία δὲν τὸν εἶχανε τηρήσει — ἢ θεληματικὴ ἀπ' τὴν ἰθύνουσα κοινωνικὴ τάξη πρόσληψη δυνάμεων ἐκ τῶν κάτω, ἢ «πρακτικὴ ἐντάξεως», ἢ ἀνοχὴ καὶ μάλιστα ἢ ἐπιδίωξη εἰσροῆς νέου γεροῦ αἵματος, ὁ προσεταιρισμὸς τῶν ποιοτικῶς καλλιτέρων λαϊκῶν στοιχείων κι' ἢ ἀπονομὴ σ' αὐτὰ ἀξιομάτων καὶ τίτλων κι' οἰκονομικῆς ἐπιφάνειας καὶ κοινωνικοῦ κύρους κι' ἢ ἀφομοίωσή τους μέσα στὴν ἰθύνουσα γύρω στὸν ἡγεμόνα τάξη, γιὰ νὰ διατηρήσει ἢ τελευταία τὴ ζωτικότητά της, γιὰ νὰ σταθεροποιήσει τὴν ἐπικράτησή της χάρις στὰ καινούργια αὐτὰ ἀφομοιώσιμα στοιχεῖα, γιὰ νὰ προλάβει καὶ νὰ ἀπο-

φύγει βίαιες ανατροπές ή τουλάχιστο για ν' αναβάλει για πολὺν καιρὸ τὴν ἐκδήλωσή τους.

Στὸν ἴδιο περίπου ἀνήκουνε «τύπο» ἡ ἄμεση δημοκρατία — ἡ αὐτοπρόσωπη ἀπ' τὸν πολίτη ἄσκηση πολιτικῆς κι' ἰδίως νομοθετικῆς ἐξουσίας — στὴν ἀρχαία Ἀθήνα καὶ τὰ πολὺ συχνὰ «δημοψηφίσματα» ποὺ προβλέπει τὸ πολίτευμα τῆς σύγχρονης ἐλβετικῆς ὁμοσπονδίας. Κι' ἄλλα τέτοια παραδείγματα.

Ὅτι ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται στὰ πλαίσια τῶν νέων καιρῶν, τὸ ἔχει ἐν τούτοις διαπιστώσει ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, πολὺ πρὶν ἢ ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας διεκδικήσει στὸ σύγχρονο πνεῦμα τὴ θέση νέας ξεχωριστῆς θεωρίας. Ὑπάρχουν ὅμως κι' ἄλλα σημεῖα τῆς ἐρευνᾶς της — συνεχίζουνε οἱ ὁπαδοὶ τῆς αὐτόνομης ὑπόστασός της — ὑπάρχουνε κι' ἄλλα σημεῖα, στὰ ὁποῖα ἔχει ἀποκλειστικότητα ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη. Προσπαθεῖ πέρα ἀπ' τὴ διάπλαση καὶ τὴ διατύπωση τῶν μορφολογικῶν τύπων κοινωνικῆς πραγματικότητος, νὰ συναγάγει ἀπ' τὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικὰ γεγονότα νόμους γενικευτικούς, ποὺ νὰ τῆς χρησιμεύσουνε τόσο σὰν στοιχεῖο ἐρμηνευτικὸ, ὅσο καὶ γιὰ διδάγματα, τόσο γιὰ τὸ παρὸν, ὅσο καὶ γιὰ τὸ μέλλον. Γιὰ τὸ παρὸν μὲν, μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ μπορέσει νὰ συντελέσει στὸ νὰ ὑπερνικηθοῦν οἱ κοινωνικὲς κρίσεις τοῦ παρόντος, στὸ ν' ἀποφευχθοῦν οἱ κοινωνικὲς ἐπαναστάσεις, γενικὰ οἱ βίαιες διεκδικήσεις κι' οἱ πράξεις ἀπόγνωσης, χάρις σὲ μιὰ ὀρθολογιστικὴ κοινωνικὴ νομοθετικὴ πολιτικὴ, καὶ στὸ νὰ πάρει τὴν ἱστορικὴ της αὐτοσυνείδηση ἡ σύγχρονη κοινωνικὴ πραγματικότητα. Γιὰ δὲ τὸ μέλλον μὲ τὴν προσπάθεια νὰ γενεῖ ἱκανὴ νὰ διατυπώσει τοὺς νόμους τῶν πιθανῶν μελλοντικῶν ἐξελίξεων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγινε λόγος λίγο πιὸ πάνω καὶ νὰ ἀξιολογήσει τίς ἐνδεχόμενες τῆς ἐξελικτικῆς πορείας κατευθύνσεις, διευκολύνοντας — μὲ τὴ θεωρητικὴ διδαχὴ καὶ μὲ παραινέσεις, στὸν τύπο, στοὺς πολιτικούς, στοὺς ἄνδρες τῆς δημοσίας δράσης, στοὺς νομοθέτες — διευκολύνοντας τὸ δρόμο γιὰ τίς σωστότερες καὶ τίς καλλίτερες ἀνάμεσα σ' αὐτές.

Πρόκειται ὅμως γιὰ «νόμους» μελλοντικῶν ἐξελίξεων ἐντελῶς ἀστάθμητους, γιὰ προρρήσεις περὶ πιθανοτήτων δίχως ξεκάθαρη οὐσία, γιὰ γενικευτικὲς ἀρχές ποὺ στεροῦνται ἀπ' τὸ πρωταρχικὸ αἶτημα κάθε ἀληθινὰ «ἐπισημονικῆς» ἐρευνας: ἀπ' τὴ σαφήνεια, ἀπ' τὰ καθαρὰ περιγράμματα, ἀπ' τὸ καθωρισμένο σὲ κανόνες περιεχόμενο. Κι' ἔτσι ἐκεῖνο ποὺ ἐναργέστερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο ἀντικείμενο μελέτης χαρίζει στὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη τὴν ἀληθινὰ ξεχωριστὴ θέση της, ἀπομένει νὰ εἶναι ἡ κεντρικὴ τοποθέτηση ποὺ ἡ θεωρία αὐτὴ, ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ θέματα τῆς μεθοδικῆς της ἐρευνας, δίνει στὴν ἐξέταση τοῦ παρόντος. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ συστηματικὴ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἔχει στ' ἀλήθεια τὴν ἀποκλειστικότητά ἀπέναντι καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ

σ' αὐτὸ μόνο ὀφείλει τῇ φύσει τῆς σὰν ξέχωρης ἐπιστήμης. Στ' ἄλλα τῆς θέματα μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς πὼς εἶναι πιότερο ἐπίδοξη ἐπιστήμη ἢ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, παρὰ ἀληθινή, φτασμένη, ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τοῦ παρόντος μελετῶνται ἀπ' τὴν ἐπιστήμην τῆς κοινωνίας ὅχι μὲ τὶς μεθόδους ποὺ προσιδιάζουने στὶς ἱστορικὲς ἐπιστήμες, ἀλλὰ μὲ τὴν ἄμεση παρατήρηση καὶ μὲ τὴν ἐπικουρία τῶν ἄλλων κλάδων ἐπιστημῶν «τοῦ παρόντος», π.χ. τῆς ἀνθρωπογεωγραφίας, τῆς δημογραφικῆς ἔρευνας, τῆς ἐθνογραφίας, τῆς στατιστικῆς κί' ἐν γένει τῶν ἐπιστημῶν ποὺ συνεργάζονται ἄμεσα μὲ τὴν κοινωνιολογικὴ ἔρευνα. Δὲν νοεῖται φυσικὰ τὸ παρὸν ἀπομονωμένο ἱστορικὰ. Ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα δὲν λησμονεῖ ὅτι οἱ σύγχρονες μορφὲς κοινωνικῆς ζωῆς ἀποτελοῦνε τὸ καταστάλαγμα μιᾶς ὀρισμένης κοινωνικῆς πορείας τῶν γενεῶν ποὺ προηγῆθηκαν κί' ὀφείλουνε σὲ μεγάλο μέρος τὴν τωρινὴ τους ὀψη σὲ κεῖνα τὰ «περασμένα». Χάρη σὲ κεῖνα ἔχει τώρα μιὰ ὀρισμένη ἱστορικὴ τοποθέτηση τὸ παρὸν. Τὰ περασμένα ὅμως δὲν ἐξετάζονται γιὰ νὰ διαπιστωθοῦνε καὶ νὰ περιγραφοῦνε αὐτὰ καθαυτὰ — καθὼς γίνεται στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ στὴν ἱστοριογραφία — ἀλλὰ μονάχα στὸ μέτρο ποὺ εἶναι χρήσιμα γιὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ «μέσῳ αὐτῶν» ἡ σύγχρονη κοινωνικὴ πραγματικότητα.

Ἐρευνῶνται ἔτσι ἡ σημερινὴ κοινωνικὴ διάρθρωση, οἱ ὀρθολογιστικοὶ νόμοι ποὺ διέπουνε τὴ διάταξη καὶ τὴ λειτουργία τῶν τωρινῶν κοινωνικῶν ὀμάδων, ἡ ἰδιαιτέρη ταξικὴ τους συνείδηση, ὁ κοινωνικὸς δυναμισμὸς ποὺ τὰ συγκροτήματα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς πραγματικότητος ἐμπεριέχουνε, οἱ σχέσεις ἀτόμου καὶ ὀμάδας, οἱ ἀναγκαστικὰ προσδιωρισμένες ὀικονομικὲς κί' ἐργασιακὲς ἐξαρτήσεις τῶν ἀσθενέστερων ἀπ' τοὺς ἰσχυρότερους, οἱ βουλητικὲς ροπὲς κί' οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ καθενὸς σχηματισμοῦ κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ διάκριση τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν ἀπ' τοὺς κρατικoὺς θεσμοὺς, ἡ ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦνε οἱ ἰσχυρότερες κοινωνικὲς τάξεις στὸν τρόπο χειρισμοῦ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ποὺ κλείνει μέσα του τὸ παρὸν. Κάθε βλέψη πολιτικῆς ἢ πνευματικῆς δημιουργίας, κάθε φιλοδοξία γιὰ πολιτιστικὴ πρόοδος ἢ γιὰ νομοθετικὰ μέτρα, γιὰ καλλιτέρεψη γενικὰ τῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἔχει ὅπ' ὀψη τὴ δομὴ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος τῆς ἐποχῆς, γιὰτί, ἂν παραγνώρισε αὐτὴ τὴν τελευταία, λιγοστεύουν σημαντικὰ οἱ πιθανότητες τῆς ἐπιτυχίας τῆς.

Ἄλλως τε ποτὲ στὴν ἱστορία δὲν ἦτανε στατικὴ ἡ φύση τῶν σχηματισμῶν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Πάντα τοὺς κλειούσανε κεῖνοι μέσα τοὺς τάσεις γιὰ κίνηση, ἄγραφες ἐξελικτικὲς δυνάμεις ποὺ τοὺς παραλλάζανε πάντα, κινώντας τοὺς — ἄλλοτε βραδύτατα κι ἄλλοτε ἀνατρεπτικὰ — μέσα στὸ χῶρο τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, κατευθύνσεις καθαρὰ διαφαινόμενες μέσα στὴ ροτὴ μιᾶς ἄμεσης μελλοντικῆς πορείας. Κί' ὅσο ἀνέφικτη εἶναι ἡ διατύ-

πωση νόμων σταθερῶν ποὺ νὰ διέπουνε τίς ἐξελίξεις αὐτὲς γιὰ τὸ κάπως μακρινὸ μέλλον, ἄλλο τόσο εἶναι πραγματοποιήσιμη ἡ διάγνωση τῶν βουλευτικῶν τούτων κλίσεων ποὺ ἐμπεριέχονται στὸ παρὸν καὶ τοῦ δρόμου ποὺ πᾶνε νὰ χαράξουνε γιὰ τὸ ἀμεσώτερο μέλλον.

Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος νὰ γενοῦν αὐτόνομες οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες καὶ πρὸ παντὸς ἡ εἰδικώτατη ἀνάμεσα σ' αὐτὲς, ἡ συστηματικὴ δηλαδὴ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος: νὰ χειραφετηθεῖ ἀπ' τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία κι' ἀπ' τὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ νὰ ἔχει γιὰ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς της ὅχι τίς θεωρητικὲς ἱστορικὲς ἢ τίς ἰδεατὲς πολιτικὲς μορφές, ἀλλὰ τοὺς σχηματισμοὺς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ παρόντος — τὸ πολὺ μὲ βλέψεις πρὸς τὸ ἀμεσώτερο μέλλον, μὲ προσπέλαση τοῦ στοχασμοῦ πρὸς τὸ κοντινὸ αὔριο — χρησιμοποιώντας τὴν παρατήρηση καὶ τὴν ἐμπειρικὴ γνώση, συνδυασμένη μὲ ἱστορικὰ διδάγματα ἀπ' τὴν ὥς τὰ τώρα πορεία τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ποὺ οἱ σύγχρονες μορφὲς κοινωνικῆς ζωῆς ἀποτελοῦνε τὸ καταστάλαγμα της.